

Prispevek k normalizaciji vključujočega jezika

Milica Antić Gaber, Roman Kuhar

1. Uvod

Razprava o neseksistični ali spolno občutljivi rabi jezika poteka v Sloveniji od devetdesetih let, ponovno pa se je intenzivirala leta 2018, ko je senat Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani sprejel sklep o uporabi ženskega slovničnega spola v internih pravnih aktih fakultete kot nevtralnega in vključujočega za vse spole. S tem je posegel v trdno zasidrano razumevanje moškega slovničnega spola kot nevtralnega in vključujočega ne zgolj na ravni slovničnih struktur, pač pa tudi v družbenih posledicah tovrstnega govora. Sklep je bil toliko bolj odmeven, ker sta raziskovanje in ukvarjanje s slovenskim jezikom med nacionalno pomembnimi nalogami Filozofske fakultete, ki so zapisane tudi v njenem poslanstvu in viziji, vključno z usmeritvijo, da je znanstvenoraziskovalno delo na fakulteti zavezano vrednotam humanosti, svobode, solidarnosti, enakosti, med drugim enakosti spolov, in pravičnosti.

Odločitev je v javnosti sprožila veliko ogorčenja in nerazumevanja, ki ju je v pomembnem delu reproduciralo tudi medijsko poročanje. V državi tako rekoč ni bilo medijske hiše, ki ne bi večkrat poročala o tem sklepu. Medijski odzivi in razprave na raznih forumih so po vsebini, razumevanju in interpretacijah segali od obsojanja te poteze kot nedopustnega jezikovnega inženirstva ter označevanja odločitve kot pretirane politične korektnosti in znaka »ideologije spola« do interpretacij, ki sicer

niso zanikale obstoja seksizma v jeziku, a so sklep videle kot napačno rešitev, in manjšine naklonjenih zapisov, ki so sklep interpretirali v duhu solidarnosti in odprave diskriminacije (Šorli, 2019; Mikić in Kalin Golob, 2019; Kuhar in Antić Gaber, 2022).

Načrt za uveljavljanje enakosti spolov na UL FF, ki je bil sprejet maja 2020, je eden ključnih stebrov fakultetnih prizadevanj za enakost spolov, vendar se tematiziranje tega vprašanja ni začelo šele takrat. V zadnjih letih je skoraj pri vsakem sprejemanju ali spreminjanju internih aktov, podpisovanju pogodb, izpolnjevanju formularjev in podobno katera od profesorice opozorila na diskriminatoren odnos do žensk, saj je bil v teh dokumentih uporabljen le moški slovnični spol. Ob vse večjem zavedanju o nujnosti spolno občutljive rabe jezika je postalo jasno, da tudi na fakulteti potrebujemo sistemsko rešitev.

Leta 2019 smo na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete začeli izvajati projekt Gearing Roles (Gender Equality Actions in Research Institutions to Transform Gender Roles) v okviru sheme Horizont 2020. Projekt je bil pomembna osnova za sistematično urejanje področja enakosti spolov, saj je bil eden od njegovih ciljev priprava in sprejetje načrta za uveljavljanje enakosti spolov. Poznavanje problematike, občutljivost za neenakosti in razumevanje takratnega vodstva fakultete so dodatno prispevali k temu, da smo se na Filozofski fakulteti UL lotili reševanja tega vprašanja.

V pričujočem prispevku predstavljamo sprejem sklepa o občutljivi rabi jezika v internih pravilnikih Filozofske fakultete in ga postavljamo v širši kontekst feministične kritike seksističnega jezika.¹

1 Deli pričujočega besedila so bili v zgodnejši različici objavljeni v: Kuhar, Roman, in Antić Gaber, Milica. 2022. Women as a linguistic footnote: Equality fatigue and the debate on gender-sensitive language in Slovenia. *Gender and Language* 16(3): 241-264.

2. Moški generični spol med univerzalno in relativistično pozicijo

Feministična kritika seksizma v jeziku že od sedemdesetih let prejšnjega stoletja ugotavlja, da je uporaba moških slovničnih oblik kot vključujočih tudi za ženske v praktični uporabi jezika spolno pristranska, saj so v miselnih podobah, ki jih sprožajo moške slovnične oblike, ženske pogosto izbrisane ali marginalizirane. Do takšnega razumevanja prihaja tudi zato, ker v številnih jezikih obstaja tih sporazum, da je prototip človeka kot takega oseba moškega spola (Menegatti in Rubini, 2017). V tem tistem sporazumu je skrit dokaz o vztrajanju moške dominacije kot oblike simbolnega nasilja (Bourdieu, 2001), ki je na delu tudi v jeziku. Simbolno nasilje se namreč izvaja ob tistem strinjanju podrejenih. Gre torej za moč, kot pravi Bourdieu, ki ji uspe vsiliti pomene kot legitimne, s tem »da prikrije razmerja sil, na katerih temelji njena lastna sila«, in tako »tem razmerjem sil doda svojo lastno, tj. povsem simbolno silo« (Bourdieu in Passeron, 2021: 16).

Trenje med relativnostno in univerzalistično pozicijo v jeziku, med dvema osnovnima pogledoma ali teoretskima perspektivama na razumevanje razmerja med jezikom in kulturo ter vplivom jezika na konstrukcijo oziroma odsevanje realnosti, v znanosti ni dokončno razrešeno (Samuel, Cole in Eacott, 2019). Kljub temu lahko trdimo, da jezik ne nastaja v praznem prostoru, ki bi bil prost vseh vrednostnih in drugih oznak in v katerem ne bi imel nikakršnega vpliva na realnost tistih, ki ga izrekajo, in tistih, ki ga slišijo/poslušajo. Univerzalistična pozicija na enem delu kontinuuma sicer zagovarja razumevanje, da je mišljenje neodvisno od jezika, a relativistična pozicija, h kateri se nagibava tudi avtorica in avtor pričujočega članka, jezika ne razume zgolj kot odseva neke zunanje realnosti, pač pa pravi, da jezik vpliva na percepcijo realnosti in s tem tudi na govorce in govorce ter na njihovo delovanje in razumevanje. V tem smislu ima jezik, kot poudarjata Parks in Robertson (1998), možnost vplivanja na to, kako ljudje razumemo kulturne norme in spolne vloge. Naše percepcije so namreč »oblikovane in pristranske z jezikom« (Samuel, Cole in Eacott, 2019: 1767).

Dejstvo je, da imajo številni jeziki v svojo strukturo implicitno vključeno pravilo, po katerem je moški spol norma, moški pa prototip človeka

kot takega. Brez kritične refleksije te domnevno samoumevne norme lahko jezik prispeva k reprodukciji družbenih asimetrij, v katerih so moški hierarhično pozicionirani višje od žensk, v to binarno razmerje pa so vpisane tudi relacije moči (Bourdieu in Passeron, 2021). Še več, reprodukcija družbenega izključevanja enega spola na račun drugega ne poteka nujno le z uporabo moškega slovničnega spola kot generičnega, pač pa tudi z nereflktirano izbiro besed oziroma stereotipnih oznak, ki jih povezuje mo z enim ali drugim spolom.

Raziskovanje tako imenovanega »lingvističnega seksizma« (Hellinger in Pauwels, 2007: 652) oziroma spolno (ne)vključujočega jezika ni novo. Prve raziskave so bile opravljene v sedemdesetih letih, najprej v okviru sociolingvističnih teoretskih paradigem. Opozarjale so na problematičnost praks, kakršna je uporaba moških slovničnih oblik kot generičnih za oba spola. Raziskovanje se je nadaljevalo tudi v devetdesetih letih in vse do danes, le da je to znanstveno polje postalo bolj interdisciplinarno in danes vključuje tudi sociološke, antropološke, psihološke in podobne raziskovalne pristope (Hellinger in Pauwels, 2007). Različne študije kažejo, da uporaba seksističnih praks v jeziku prispeva k mentalni marginalizaciji in brisanju žensk, saj moške slovnične oblike vzpostavljajo prvenstveno moške mentalne podobe, čeprav so v jeziku mišljene kot generične in vključujoče za vse (Hamilton, 1988; Gastil, 1990; Merritt in Kok, 1995; Pauwels, 1998; Ng, 2007).

V študijah, kjer so respondente in respondentke na primer prosili, naj naštejejo tri »najljubše športnike/glasbenike itd.«, pri čemer je bila moška slovnična oblika »športnik/glasbenik« mišljena v generični obliki za osebe obeh spolov, so sodelujoči večinoma naštevali osebe moškega spola – v nasprotju s skupinami, ki so bile zaprošene, naj naštejejo tri najljubše »športnike oz. športnice« ali »glasbenike oz. glasbenice«. Zanimivo je, da so sodelujoči, če je vprašanje vsebovalo samo moško obliko poklica, navajali več moških tudi pri poklicih, ki so izredno feminizirani (Braun, Sczesny in Stahlberg, 2005). To pomeni, da moški slovnični spol kot generičen ne opravlja nujno funkcije, ki naj bi jo opravljal. Rečeno drugače, moški slovnični spol je lahko vključujoč in nezaznamovan zgolj na ravni lingvistične analize, ne moremo pa trditi, da ima v smislu učinkov na človekovo mišljenje in imaginacijo, ki jo ustvarja jezik kot sistem znakov, enake nezaznamovane in vključujoče posledice.

Rezultati prvih raziskav o seksizmu v jeziku so pripeljali do priprave prvih priročnikov in navodil za preseganje seksističnih praks v jeziku. Danes imajo takšna navodila številne organizacije, ki se pri tem sklicujejo tudi na zunanja (politična) priporočila, kot sta poziv Unesca (1987)² in Sveta Evrope (1991)³ k neseksistični rabi jezika. V priporočilu Sveta Evrope je poudarjeno, da »seksizem, ki je značilen za sedanjo jezikovno rabo v večini držav članic Sveta Evrope (...), ovira vzpostavitev enakosti med ženskami in moškimi, saj zamegljuje obstoj žensk kot polovice človeštva, hkrati pa zanika enakost žensk in moških« (Recommendation No. R (90)4).

K omenjenim navodilom so prispevala tudi priporočila, akcijski načrti in zakonodaje, ki so nastali kot posledica direktive EU (2006/54/EC) o enakih možnostih in enakem obravnavanju žensk in moških pri zaposlovanju in delu. Evropski parlament je na začetku leta 2008 (in v prenovljeni obliki leta 2018) sprejel večjezične smernice o spolno nevtralnem jeziku v Evropskem parlamentu.⁴

V različnih navodilih sta uporabljena dva osnovna pristopa: nevtralizacija spola (*gender-neutralization*), ki pomeni odstranitev spolno določljivih elementov v generičnih poimenovanjih, in specifikacija spola (*gender-specification*), znana tudi kot feminizacija, ki pa pomeni vzpostavljanje vidnosti žensk z eksplicitnim naslavljanjem obeh spolov (Hellinger in Pauwels, 2007).

Odzivi na poskuse odpravljanja jezkovnega seksizma so bili sprva večinoma negativni, sčasoma pa so se nekatere rešitve za bolj vključujoč in neseksističen jezik v različnih jezikovnih okoljih ustalile kot sprejemljive prakse.

2 Unesco Resolution 24/C (14. januar 1987).

3 Svet Evrope, Recommendation No. R (90)4 of the committee of ministers to member states on the elimination of sexism from language, <https://rm.coe.int/1680505480>.

4 Gender-neutral Language in European Parliament. 2018. https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/151780/GNL_Guidelines_EN.pdf.

3. Razprava o seksističnem jeziku v Sloveniji

Omenjeno dogajanje je vplivalo tudi na slovenski prostor, kjer je že v devetdesetih letih potekala razprava o neseksistični rabi jezika, ki jo je sprožil takratni *Urad za žensko politiko* (Kozmik in Jeram, 1995). Neposredna pobuda za to je izvirala iz priprav na četrto svetovno konferenco o ženskah septembra 1995 v Pekingu. Takratni *Urad za žensko politiko* je leto dni pred konferenco, aprila 1995, zaprosil Mirjam Milharčič Hladnik in Igorja Ž. Žagarja, da pripravita osnovna izhodišča za razpravo o tej temi. V razpravi so sodelovali raziskovalci in raziskovalke različnih strok, od jezikoslovja prek prava do psihologije, sociologije in filozofije.

V tekstu *Nekaj izhodiščnih prizadevanj za odpravo seksistične rabe jezika* (Žagar Ž. in Milharčič Hladnik, 1996) sta avtor in avtorica izhajala iz omenjenih dokumentov Sveta Evrope in poudarila nujnost prilagoditve posebnostim jezika in kulture, saj sta se zavedala, da odpravljanje seksistične rabe jezika pomeni tudi nujnost odpravljanja sociokulturnih vzorcev, ki izhajajo iz moške dominacije. Pri tem sta se osredotočila na normirani jezik, na jezik v uradnih dokumentih in pravnih aktih, ter na možnosti, ki jih dopušča in nudi slovenski jezik, medtem ko sta govor v vsakdanjem jeziku pustila ob strani, pojasnjujoč, da je ta predvsem stvar osebnih preferenc ter kultur govork in govorcev. Možnosti, ki sta jih pri tem nakazala, so hkratna uporaba moških in ženskih slovničnih oblik (z več načini zapisa); uporaba nevtralne oblike (npr. z navajanjem izraza »oseba« namesto »moški« ali »ženska«); in kreativne metode, kot sta kombiniranje obeh slovničnih spolov z nevtralnimi zapisi ali pojasnila v pravnih besedilih (na primer v obliki opombe pod črto), da uporabljeni moški slovnični spol vključuje tudi ženske (Žagar Ž. in Milharčič Hladnik, 1996).

V javni razpravi, ki je sledila predstavitvi teh temeljnih izhodišč, so predvsem jezikoslovke in jezikoslovci izražali neko mero skepse do spreminjanja uporaba jezika, ki pa je bila prisotna tudi pri nekaterih drugih. Iz jezikoslovne skupnosti so prihajala predvsem opozorila o nepotrebem obremenjevanju besedil in tudi pojasnjevanja, da uporaba generičnega moškega spola in uporaba moške slovnične oblike ne pomeni marginalizacije žensk ter da, kot je bilo opozorjeno v javni razpravi, ni treba za vsako ceno slediti panevropskim pamfletističnim akcijam. Nekateri drugi, ki so bili prav tako skeptični do uvajanja novih jezikovnih praks,

so se spraševali, ali v zvezi z dotedanjo rabo jezika sploh lahko govorimo o seksizmu in ali ni seksizem ravno to, da ločeno navajamo moško in žensko obliko poimenovanja (na primer poklicev) (Kozmik in Jeram, 1995).

Ne glede na to, da je razprava potekala dvajset let po podobnih diskusijah v zahodnem svetu, gre za pomembno prelomnico v razpravah o jeziku v Sloveniji. Med drugim je bila sprejeta *Uredba o uvedbi in uporabi standardne klasifikacije poklicev*, ki zdaj skoraj dosledno vključuje tako moške kot ženske oblike poklicev,⁵ medtem ko poskus, da bi nova šolska zakonodaja leta 1996 dosledno uporabljala oba slovnična spola (na primer učenke in učenci), v takratnem državnem zboru ni dobil dovolj podpore. Postopoma se je v pravnih in podobnih besedilih začel uveljavljati tudi zapis pojasnila v opombi pod črto, da uporabljeni moški slovnični spol vključuje oba spola. Prav ta praksa je bila dobrih dvajset let pozneje jabolko spora na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

Na začetku novega tisočletja je državni zbor sprejel svoj poslovnik, ki sicer na simbolni ravni vpeljuje večjo vidnost žensk v zakonodajnih besedilih, še vedno pa ohranja moški slovnični spol kot generičen. V 115. členu namreč določa, da se morata v besedilu zakonov »smiselno uporabiti ženski in moški spol v tistih prvih členih oziroma poglavjih predloga zakona, ki določajo temeljne subjekte predloga zakona, z navedbo, da se v nadaljnjem besedilu uporabi naslavljanje v moškem spolu«. ⁶ Leta 2010 je Komisija za ženske v znanosti pripravila interne smernice za spolno občutljivo rabo jezika (Šribar, 2010),⁷ leta 2018 pa je takšne smernice izdalo Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti (Šauperl, Dobrovoljc, Jeram, Gulič, 2018), kar je zadnji tovrstni dokument v Sloveniji, ki se ukvarja s preprečevanjem seksizma v slovenskem jeziku. Vključuje oba omenjena pristopa, nevtralizacijo in feminizacijo, predlagane rešitve pa so odvisne od tipa besedil in govornih situacij. Med predlogi pa ni eksplicitno navedena rešitev, ki je bila vpeljana na Filozofski fakulteti, čeprav vsebujejo priporočilo, da lahko v besedilih, kjer bi dosledna uporaba obeh

5 Uredba o uvedbi in uporabi standardne klasifikacije poklicev, Uradni list RS, št. 28/1997, 22. 5. 1997.

6 Poslovnik Državnega zbora, <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=POSL34>.

7 Komisija za ženske v znanosti. 2010. Interne smernice za spolno občutljivo rabo jezika. http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mvzt.gov.si/pageuploads/pdf/znanost/Zenske_v_znanosti/interne_jezikovne_smernice_za_komisijo_final.pdf.

slovničnih oblik »nesorazmerno obremenila besedilo (...) ob prvi omembi v oklepaju ali opombi navedemo pojasnilo, da se v nadaljnjem besedilu določena oblika uporablja za moški in ženski spol« (Šauperl idr., 2018: 18).

Ne glede na različne predloge in možne rešitve je dejstvo, da je problematiziranje generičnosti moškega slovničnega spola ena od rdečih niti razprave o neseksistični rabi jezika v Sloveniji od devetdesetih let dalje (Kranjc in Ožbot, 2013; Mikić, 2021), da se razumevanje »nezaznamovanosti moškega spola v jeziku spreminja in da tradicionalno razumevanje generičnosti ni več vsesplošno sprejeto, niti ni bilo nikoli dosledno izpeljano« (Dobrovoljc in Stabej, 2019: 378).

4. Sklep Filozofske fakultete

Kaj se je torej zgodilo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani marca 2018? Na takratni seji je senat sprejemal prenovljen interni pravilnik o vrednotenju pedagoškega dela. Pravilnik je bil pred tem v obravnavi na oddelkih fakultete in nekateri med njimi so opozorili na problematičnost člena v pravilnikih UL FF, ki v opombi pod črto določa, da »v pravilniku uporabljeni moški slovnični spol velja za oba spola«. Takšna praksa se je v Sloveniji uveljavila po razpravi o neseksistični rabi jezika v devetdesetih letih in je bila razumljena kot vključujoč način naslavljanja moških in žensk, čeprav z moškimi slovničnimi oblikami. Opomba pod črto je bila pravzaprav zgolj politično korektna in simbolna gesta, s slovničnega vidika pa v resnici odvečna, saj je takšno pravilo, če sledimo argumentom dela jezikoslovne stroke, samoumeven del jezikovnega sistema, po katerem je moški slovnični spol vključujoč, ženski pa izključujoč. Tako kot v opombah pod črto ne pojasnjujemo drugih pravil jezikovnega sistema, tudi tega v resnici ne bi bilo treba.

Vodstvo fakultete se je na pripombe nekaterih oddelkov o problematičnosti zapisa v opombi pod črto sprva odzvalo s predlogom, da v naslovu internih pravnih aktov uporabimo obe slovnični obliki (na primer Pravilnik o vrednotenju dela profesorice in profesorjev na Filozofski fakulteti) in s tem na simbolni ravni nakažemo vključevalnost, v preostanku besedila pa zaradi ekonomike jezika ohranimo moško slovnično obliko z opombo pod črto, da ta velja za vse spole. Ob tem se je na senatu odprla

široka razprava, ki se je končala s pozneje pogosto citiranim vprašanjem senatorke, zakaj je kot ženska, zaposlena na Filozofski fakulteti, v pravnih aktih fakultete vedno omenjena le v opombi pod črto.

S tem vprašanjem je izzvala resno diskusijo o pomenu spolno občutljive rabe jezika v internih dokumentih fakultete, na kateri večino, več kot šestdeset odstotkov zaposlenih, predstavljajo ženske. V razpravi na senatu je bila izpostavljena potreba po temeljitejši obravnavi tematike vključujočega jezika na fakulteti, ki je med drugim osrednja filološka institucija v državi. Vodstvo fakultete je zato senatu predlagalo ustanovitev ekspertne delovne skupine, ki bo pripravila predlog za vključujočo rabo jezika v internih aktih fakultete. Senat je predlog sprejel in soglasno potrdil članice in člane skupine, ki so prihajali z jezikoslovnih in sociološko-kulturoloških oddelkov fakultete in so jih predlagali sami oddelki.

Naloga delovne skupine je bila, kot je v intervjuju za revijo *Mladina* pojasnil Marko Stabej, eden od članov skupine, »najti približno zadovoljivo rešitev, s katero bi vsaj za nekaj časa odpravili vsakokratno razpravljanje o spolni diskriminaciji v pravilnikih fakultete, saj je to senatorjem in senatorkam odvzemalo čas, namenjen vsebinski razpravi o določenem pravilniku« (Horvat, 2018: 40). Čeprav so članice in člani delovne skupine pričakovali, da bo njihovo delo potekalo dlje časa, je bilo končano razmeroma hitro, med drugim zato, ker razprave niso začeli na izhodišču, pač pa na točki, na kateri so se takšne razprave že večkrat pojavile tako na senatu kot tudi širše v strokovnih in javnih diskusijah, v katerih so sami sodelovali. Ker so se pred tem že vsi ukvarjali s tem vprašanjem, so tudi poznali omejeno število možnih rešitev. Razprava je potekala konstruktivno in ob upoštevanju strokovno utemeljenih stališč, različnih pogledov na jezik, tudi v drugih jezikovnih okoljih, ob upoštevanju specifik in možnosti, ki jih dopušča slovenski jezik, ter ob upoštevanju feminističnih pogledov na pomen jezika in njegovo vlogo pri zagotavljanju enakosti spolov.

Delovna skupina je razmišljala o različnih možnostih zapisa vključujočega jezika. Razpravljala je tako o dosledni uporabi moške in ženske slovnične oblike, kar bi pomenilo, da bi ostali znotraj binarnega spolnega sistema, kot o rešitvi, v kateri bi vključujoči jezik demonstrirali z uporabo podčrtajev ali z uporabo ženske slovnične oblike kot nevtralne in vključujoče, kar je na koncu dobilo najširšo podporo tudi zaradi jezikovne ekonomičnosti in enostavnosti rešitve. Ta naj bi strokovnim službam, ki

bi se pri pripravi dokumentov ukvarjale s prilagajanjem takšni rešitvi, povzročala najmanj problemov.

Delovna skupina je tako že na prvem sestanku dosegla soglasje o možni rešitvi in senatu predlagala, da se v uvodni člen internih pravilnikov fakultete zapiše ena od naslednjih dikcij: »V pravilniku uporabljen ženski slovnični spol (študentka, učiteljica itn.) se nanaša na kateri koli spol« ali »V pravilniku uporabljen moški slovnični spol (študent, učitelj itn.) se nanaša na kateri koli spol«. Delovna skupina je torej predlagala izmenično rabo moškega oziroma ženskega slovničnega spola kot generičnega in vključujočega za kateri koli spol. Ker so bili vsi pravilniki fakultete dotlej pisani v moški slovnični obliki, je skupina predlagala, da se naslednja tri leta nove pravilnike sprejema v ženski slovnični obliki, nato pa izmenično.

Največ časa in največ usklajevanja je bilo v delovni skupini potrebno za dikcijo »se nanaša na katerikoli spol«. Tehtalo se je med variantama »se nanaša na vse spole«, ki se je nekaterim zdela bolj vključujoča, in to, ki jo je skupina na koncu predlagala. Pri tem zapisu je bila sprejeta kompromisna rešitev in nihče od sodelujočih ni v popolnosti uveljavil svojih stališč, a se tudi nihče ni popolnoma umaknil. Sprejeta je bila rešitev, za katero se je vedelo, da ni popolna, da pa predstavlja pomemben korak pri iskanju boljših rešitev od dotlej veljavne. V delovni skupini je namreč obstajal širok konsenz, da je jezik živ in da se lahko spreminja, da je treba iti pri njegovi uporabi v toku s časom in s pričakovanji osebja, ki na fakulteti dela, ter s tem, da so zaposleni na fakulteti tudi poklicno zavezani k iskanju boljših in ne nujno dokončnih rešitev.

Strokovna skupina je bila pripravljena na različne scenarije nadaljnje usode svojega predloga. Pričakovala je, da bo predlog sprožil široko, morda tudi daljšo in argumentirano diskusijo na senatu, zavedala pa se je tudi možnosti, da bo predlog naletel na pasiven odpor, kar bi pomenilo, da senatorke in senatorji sicer ne bi nasprotovali vključujočemu jeziku *per se*, da pa se jim predlagana rešitev ne bi zdela dovolj dodelana in sprejemljiva. A v nasprotju s temi pričakovanji je enainpetdesetčlanski senat z večino glasov sprejel sklep v obliki, kot je bil predlagan, ob treh glasovih proti in dveh vzdržanih.

Kmalu po sprejetju sklepa se je v javnosti razvnela razprava, v kateri je bilo fakulteti očitano, da se naslanja na tuje jezikovne prakse in ne upošteva specifik slovenskega jezika, da s pozicije moči zapoveduje novo jezikovno

normo, da je sprejeti sklep fakultete eden najbolj avtoritarnih jezikovnih ukrepov in da spreminja spol konkretnim osebam (Ahačič, 2018). To zadnje, kar je še najbolj odmevalo v širši javnosti, je povsem napačna interpretacija sprejetega sklepa, saj se ta ne nanaša na posamezne osebe. Sklep je namreč vezan zgolj na zapise v internih pravnih aktih, v katerih ne najdemo individualiziranih zapisov, vezanih na konkretnega človeka in njegov ali njen spol, pač pa pravni akti praviloma govorijo o skupinah ljudi (na primer študentih, profesorjih). Sklep ne zahteva, da naj fakulteta posamezne osebe naslavlja s slovničnim spolom, ki ni skladen z njihovim ob rojstvu pripisanim spolom oziroma s spolno identiteto konkretne osebe. Enako velja tudi za vse izdane diplome, potrdila in podobno.

Senat Filozofske fakultete je po medijskem pogromu opravil obširno razpravo o sklepu, ki je ostal nespremenjen. Senatorke in senatorji so ob tem obsodili sovražni govor, ki se je v javnosti pojavil kot odziv na sklep, in pristojne organe pozvali, da se ustrezno odzovejo. Jeseni 2018⁸ in spomladi 2019⁹ sta bili organizirani še okrogla miza in znanstveni posvet o tem vprašanju, tema vključujočega jezika pa je dobila precej prostora tudi na Dnevih enakosti spolov na Filozofski fakulteti.¹⁰ Sklep Filozofske fakultete je dobil tudi podporo Komisije za enake možnosti na področju znanosti pri Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport, ki ga je novembra 2018 označila za »pomemben prispevek k iskanju in širjenju nediskriminatornih rab jezika v javnih institucijah Republike Slovenije« ter ga opredelila kot »etično motiviran poskus neke institucije, da po eni strani uporabnike teh besedil izzove k premisleku njihovega osebnega odnosa do spolno neželenih diskriminatornih lastnosti jezika, ki ga govorimo, po drugi strani pa družbo kot celoto opomni na njeno trajno zavezo, da moralno neupravičeno zapostavljanje, kjer je to le mogoče, odpravlja s svojimi javnimi izbirami in politikami«.¹¹

8 Okrogla miza »Jezik in spol«, Filozofska fakulteta, 23. 10. 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=3DhQQzp0HzA>.

9 Znanstveni posvet »Spol in spoštovanje: strategije kultiviranja razlik«, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 14. 11. 2019, <https://www.sazu.si/events/5d00b49ade0c27936cb7f073>.

10 Več: <https://www.ff.uni-lj.si/enakost-spolov/dnevi-enakosti-spolov>.

11 Komisija za enake možnosti na področju znanosti, <https://www.gov.si/zbirke/delovna-telesa/komisija-za-enake-moznosti-na-podrocju-znanosti/>.

5. Zaključek

Odločitev senata kot najvišjega predstavniškega organa Filozofske fakultete je bila v osnovi gotovo normativna, s tem pa tudi politična. Kot pojasnjuje Smolej (2019), sklep senata ne posega v jezikovni sistem, pač pa »izražanje izključno ženskega spola v resnici posega predvsem na področje ideologije« (Smolej, 2009: 182). Prevprašuje nevtralnost moške slovnične oblike, kar je, kot poudarja Šorli (2018, 2019), v slovenskem jezikoslovju razumljeno kot subverzivno delovanje. Po njenem mnenju pomemben del tega jezikoslovja namreč (še) ni vpet v sodobna spoznanja in razvoj sociolingvistike. Na to opozarja tudi Gorjanc (2018), ki v optiki kritične lingvistike poudarja, da je jezik družbena praksa, ki s »podedovanimi družbenimi normami (...) izkazuje diskriminacijo in njeno ohranjanje v procesu dominacije« (Gorjanc, 2018: 14).

Načini, na katere se ta pozicija manifestira v javnem diskurzu ob konkretnem primeru sklepa senata FF, so različni in z izjemo tistih, ki izhajajo iz različnih teorij zarot in »ideologije spola«, uporabljajo na videz racionalno argumentacijsko logiko. V konkretnem primeru je bil eden od teh argumentacijskih mehanizmov zamikanje razprave v smer problematiziranja vpeljave spolno občutljive rabe jezika v pravnih besedilih, ki da so posebno občutljiva za kakršne koli posege, saj zahtevajo izredno natančen zapis.

Ta skrb se je pojavila že v prvi razpravi o seksističnem jeziku v Sloveniji v devetdesetih letih, ko jo je kot neutemeljeno eksplicitno zavrnil pravni strokovnjak Kanduč. Poudaril je, da je v pravnih besedilih učinkovita tista raba, ki opredeli pomen besed in besednih zvez v določenem besedilu, pri tem pa je kot eno od smiselnih možnosti omenil prav rešitev »protežiranja ženskih oblik«, ki jo je dobrih dvajset let pozneje sprejel senat FF. Kanduč je predlagal, da se na začetku takšnih besedil opozori, da se na primer izraz »uslužbenka« nanaša na vse sodelavke in sodelavce ministrstva, v besedilu pa se nato uporablja zgolj ženska slovnična oblika: »Omenjeno zavestno dajanje prednosti ženskim oblikam bi lahko upravičili kot dejanje 'redistributivne jezikovne pravičnosti', ki naj kompenzira dosedanjo nesporno protežiranje moških oblik« (Kozmik in Jeram, 1995: 35).

Na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, kjer so po vzoru Filozofske fakultete sprejeli podoben sklep, so pred sprejetjem sklepa prosili

za pravno mnenje o takšni rabi slovničnega spola v pravnih aktih. V mnenju, kot je poudarila dekanja Monika Kalin Golob, je pojasnjeno, »da ob običajni uporabi abstraktnega mišljenja in razlagalnih metod v pravu sedanja raba ne predstavlja nikakršne težave, tako da s pravnega vidika tudi obratna rešitev ni nikakršna ovira (...). Nobenega posebnega razloga ni, da bi bila tovrstna rešitev za pripadnike moškega spola kaj bolj nerazumljiva, kot je za pripadnice ženskega spola sedanja praksa. Sposobnost abstraktnega mišljenja namreč ni spolno specifična« (Kalin Golob, 2018).

Na nezadostnost enostavnih interpretacij, da takšen »slovnični obrat« v pravnih besedilih ni možen, je opozoril tudi Štajnpihler Božič (2019), ki je ob tem obžaloval, da se pravna stroka tako rekoč ni vključila v razpravo, čeprav se sklep Filozofske fakultete neposredno dotika predvsem vprašanj nomotehnike, ki so povezana z oblikovanjem in sprejemanjem predpisov. Na osnovi analize tujih primerov, predvsem *Handbuch der Rechtsförmlichkeit* nemškega ministrstva za pravosodje in varstvo potrošnikov, ugotavlja, da sprejeti sklep ni neskladen s tujimi trendi urejanja spolno občutljive rabe jezika v pravnih besedilih.

Sprejeti sklep Senata Filozofske fakultete je razdelil strokovno in laično javnost. Glasovi, ki so podpirali sklep, so bili redki. Tudi v strokovni skupini, ki je pripravila predlog sklepa, je bilo nekaj nezadovoljstva ob ugotovitvi, da se spolno občutljiva raba najpogosteje izključuje z ekonomičnostjo jezika. Prav v prizadevanju po ekonomičnosti in najenostavnejši rešitvi se je skupina odločila za opisani predlog. Lengar Verovnik in Kalin Golob (2019) ga označujeta za »minimalno higieno« spolno občutljive rabe jezika v 21. stoletju in poudarjata, da je takšna rešitev »za pravno besedilo dosti bolj enostavna kot dvojne oblike s poševnicami in podčrtaji, pri katerih smo lahko le delno dosledni zaradi slovenščine kot izrazito obrazilnega jezika« (Lengar Verovnik in Kalin Golob, 2019: 387).

Ob tem je bilo pogosto slišati, da rešitev ne bo prinesla rezultatov in da ni smiselna, vendar tri leta po sprejetju sklepa in uporabi pravilnikov v ženski slovnični obliki lahko poročamo, da takšen zapis v tem času ni povzročil niti ene težave, ki bi bila povezana z razumevanjem besedila ali drugimi podobnimi zapletmi, ki bi jih zapis domnevno lahko sprožil. Ob tem pa se je odprla pomembna strokovna razprava, ki se nadaljuje in ki je že prinesla vrsto znanstvenih člankov, posebnih številčk znanstvenih revij in podobno. Učinek sklepa je torej otipljiv.

Kljub vsemu pa je dejstvo, da k pravičnejši in bolj vključujoči družbi ne bo prispevala prevlada večine nad manjšino ali obratno, zato moramo tudi v jeziku najti rešitve, ki bodo vključevale vse. Interni akti FF bodo v moški slovnični obliki zadovoljivo nagovarjali osebe, ki moški spol razumejo kot nevtralen, v ženski slovnični obliki pa tiste, ki temu nasprotujejo. Sklep očitno ne omogoča hkratnega zadovoljstva vseh, a vendar odpravlja prejšnje stanje, v katerem so bile ženske v najboljšem primeru le opomba pod črto. Gotovo pa razprava ni končana. V tem smislu se strinjamo z Mikić in Kalin Golob (2019), da je v interesu vseh »dobro počutje in vključenost v jeziku in družbi« in da je pomembno skupaj iskati nove, boljše rešitve. Ali kot je v svojem komentarju zapisala ena od članic delovne skupine: »Nihče med nami se s tem predlogom ne more popolnoma poistovetiti. In vendar smo se odločile za predlog, ki je bil na senatu sprejet z veliko večino. Zakaj? Ker se mora vsaka, še tako dolga pot začeti s prvim korakom« (Rošker, 2018). Prepričani smo, da so tisti in tiste, ki so glasovali za sprejeti sklep, razmišljali podobno.

Literatura in viri

- Ahačič, Kozma. 2018. *Janez Novak, študentka slovenščine*. Delo, Sobotna priloga, 26. 5. 2018, str. 12–15.
- Bourdieu, Pierre. 2001. *Masculine Domination*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre, in Passeron, Jean-Claude. 2021. *Reprodukcija: Elementi za teorijo sistema poučevanja*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Braun, Friederike, Sczesny, Sabine, in Stahlberg, Dagmar. 2005. Cognitive effects of masculine generics in German: An overview of empirical findings. *Communications*, 30(1): 1–21.
- Dobrovoljc, Helena, in Stabej, Marko. 2019. Jezikovne izbire v slovenskih smernicah za spolno občutljivo rabo jezika. *Slovenistična revija*, 67(2): 373–384.
- Gastil, John. 1990. Generic pronouns and sexist language: The oxymoronic character of masculine generics. *Sex Roles*, 23(11): 629–643.
- Gorjanc, Vojko. 2018. Prispevek na okrogli mizi Jezik in spol. V: Gorjanc, Vojko, in dr., Okrogla miza »Jezik in spol«. *Slovenščina 2.0*, 7(2): 1–44. Dostopno na naslovu: <https://doi.org/10.4312/slo2.0.2019.2.1-44>.

- Hamilton, Mykol C. 1988. Using masculine generics: Does generic he increase male bias in the user's imagery?. *Sex Roles*, 19(11/12): 785–798.
- Hellinger, Marlis, in Pauwels, Anne. 2007. Language and sexism. V: *Handbook of Language and Communication: Diversity and Change* (ur. Marlis Hellinger in Anne Pauwels). Berlin: WdeG, 651–684.
- Horvat, Marjan. 2018. Odpravljane diskriminacije na podlagi spolne pripadnosti: intervju z dr. Markom Stabejem. *Mladina*, 8. 6. 2018, str. 40–43.
- Kalin Golob, Monika. 2018. Prispevek na okrogli mizi Jezik in spol. V: Gorjanc, Vojko, in dr. Okrogla miza »Jezik in spol«. *Slovenščina 2.0*, 7(2): 1–44. Dostopno na naslovu: <https://doi.org/10.4312/slo2.0.2019.2.1-44>.
- Kozmik, Vera and Jeram, Jasna. 1995. *Neseksistična raba jezika*. Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko.
- Kranjc, Simona, in Ožbot, Martina. 2013. Vloga spolno občutljivega jezika v slovenščini, angleščini in italijanščini. V: *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*, Simpozij *Obdobja 32* (ur. Andreja Žele). Ljubljana: Filozofska fakulteta, str. 233–239.
- Kuhar, Roman, in Antić Gaber, Milica. 2022. Women as a linguistic footnote: Equality fatigue and the debate on gender-sensitive language in Slovenia. *Gender and Language*, 16(3): 241–264.
- Lengar Verovnik, Tina, in Kalin Golob, Monika. 2019. Spol med družbo, jezikovno rabo in predpisom. *Slavistična revija*, 67(2): 385–394.
- Menegatti, Michela, in Rubini, Monica. 2017. *Gender Bias and Sexism in Language*. Oxford Research Encyclopedias, Communication. Dostopno na naslovu: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228613.013.470>.
- Merritt, Rebecca Davis, in Kok, Cynthia J. 1995. Attribution of Gender to a Gender-Unspecified Individual: An Evaluation of the People = Male Hypothesis. *Sex Roles*, 33(3/4): 145–157.
- Mikić, Jasna. 2021. *Spol in jezik*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Mikić, Jasna, in Kalin Golob, Monika. 2019. (Ne)strpno o spolu: Primerjava angleških in slovenskih argumentov proti uvajanju sprememb v seksistični rabi jezika. *Slovenščina 2.0*, 7(2): 75–117. Dostopno na naslovu: <https://doi.org/10.4312/slo2.0.2019.2.75-117>.
- Ng, S. H. 2007. Language-based discrimination: Blatant and subtle forms. *Journal of Language and Social Psychology*, 26(2): 106–122.

Parks, Janet B., in Robertson, Mary Ann. 1998. Contemporary Arguments Against Nonsexist Language: Blaubergs (1980) Revisited. *Sex Roles*, 39(5/6): 445–461. Dostopno na naslovu: <https://doi.org/10.1023/A:1018827227128>.

Pauwels, Anne. 1998. *Women Changing Language*. London: Longman.

Rošker, Jana S. 2018. Vsaka, še tako dolga pot se mora začeti s prvim korakom. *Delo, Sobotna priloga*, 16. 6. 2018, str. 21–23.

Samuel, Steven, Cole, Geoff, in Eacott, Madeline J. 2019. Grammatical Gender and Linguistic Relativity: A Systematic Review. *Psychonomic Bulletin & Review*, 26: 1767–1786. Dostopno na naslovu: <https://doi.org/10.3758/s13423-019-01652-3>.

Smolej, Mojca. 2019. Anormativizem in dileme inkluzivne slovnice. *Slavistična revija*, 67(2): 179–188.

Šauperl, Mojca, Dobrovoljc, Helena, Jeram, Jasna, in Gulič, Maksimiljan. 2018. *Smernice za spolno občutljivo rabo jezika*. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.

Šorli, Mojca. 2018. Prispevek na okrogli mizi Jezik in spol. V: Gorjanc, Vojko, in dr. Okrogla miza »Jezik in spol«. *Slovenščina 2.0*, 7(2): 1–44. Dostopno na naslovu: <https://doi.org/10.4312/slo2.0.2019.2.1-44>.

Šorli, Mojca. 2019. Spol in jezik na robu pameti: Med slovnico in ideologijo. *Slovenščina 2.0*, 7(2): 45–74. Dostopno na naslovu: <https://doi.org/10.4312/slo2.0.2019.2.45-74>.

Šribar, Renata. 2010. *Interne smernice za spolno občutljivo rabo jezika*. Ljubljana: Komisija za ženske v znanosti.

Štajnpihler Božič, Tilen. 2019. *Spolno občutljiva raba jezika v predpisih. Prispevek na konferenci Spol in spoštovanje: strategija kultiviranja razlik*. Ljubljana, 14. 11. 2019.

Žagar, Igor Ž., in Milharčič Hladnik, Mirjam. 1996. Nekaj izhodiščnih prizadevanj za odpravo seksistične rabe jezika. V: *Spol: Ž* (ur. Lenca Bogovič in Zoja Skušek). Ljubljana: ISH, 163–177.